

ПРАВОВА ПРИРОДА ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ-СТАНІВ

Волкова І. М.,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

В умовах сьогодення органи державної влади та місцевого самоврядування першочерговим завданням ставлять перед собою формування довіри населення. Громадяни усвідомлюють цінність права у першу чергу через правовідносини, у які вони вступають між собою, а також з органами державної влади та місцевого самоврядування. Підставами виникнення, зміни і припинення правовідносин є юридичні факти. Вищевикладені обставини обумовлюють особливу актуальність теорії юридичних фактів, до яких належать і юридичні факти-стани.

Незважаючи на наявність великої кількості наукових досліджень проблем юридичних фактів, немає комплексних монографічних досліджень, у яких би висвітлювалася проблематика юридичних фактів-станів.

Юридичними фактами-станами називають обставини, які існують тривалий час, мають якість об'єктивної реальності, а також безперервно або періодично породжують юридичні наслідки. До них належать шлюб, споріднення, працездатність, національність, громадянство, стаж, членство в громадській організації, процесуальні строки, судимість тощо [1, с. 78].

Оскільки юридичні факти-стани є різновидом юридичних фактів, їх загальними ознаками є те, що це життєві обставини, які:

1. полягають у наявності або відсутності певних явищ матеріального світу;
2. мають конкретний зміст, існують у певному місці і часі;
3. несуть інформацію про стан суспільних відносин, що входять до предмета правового регулювання;
4. мають зовнішній вираз: абстрактні поняття, думки, духовне життя людини не можуть бути юридичними фактами;
5. прямо або опосередковано передбачені нормами права;
6. зафіксовані у встановленій законодавством процесуальній формі;
7. викликають юридичні наслідки, передбачені нормами права.

До спеціальних ознак юридичних фактів-станів слід віднести:

1. здатність неодноразово (безперервно або періодично) породжувати юридичні наслідки;
2. відображають тривалі, стабільні характеристики суспільних відносин та їх учасників;
3. сильна складоутворююча дія, оскільки за час свого існування вони беруть участь у виникненні багатьох правовідносин.

О. О. Красавчиков вважав, що стани повинні бути віднесені до правовідносин, характерною рисою яких, на відміну від більшості цивільно-правових зобов'язань, є відносна стабільність. Не випадково, наприклад, стан у шлюбі розглядається як шлюбне правовідношення, стан на державній службі – як трудове правовідношення. Проте вчений допускав, що стани можуть бути юридичними фактами [2, с. 83-86].

Р. А. Ханнанов заперечував існування юридичних фактів-станів. Він ввів поняття «нормативні умови правовідношення», яке визначав як невольові зовнішні обставини, які не належать до подій, як суспільні властивості, властиві явищам і процесам реальної дійсності, що обумовлюють настання юридичного факту, який є підставою виникнення і руху прав та обов'язків. Хоча науковець зазначав, що окремі автори відносять нормативні умови правовідношення до юридичних фактів-станів. До нормативних умов правовідношення він відносив і такі зовнішні обставини, як стани. Також стверджував, що без юридичного

факту нормативні умови правовідношення не спричиняють самостійних юридичних наслідків. Юридичними фактами вони стають лише в тому випадку, коли входять у фактичний склад. Поза фактичним складом нормативні умови правовідношення не мають значення юридичних фактів [3, с. 124-127].

С. Ф. Кечек'ян та Р. О. Халфіна взагалі заперечували стани як юридичні факти. Так, С. Ф. Кечек'ян вважав, що стан сам по собі не може розглядатися як вид юридичного факту. На думку вченого, юридичне значення має не сам стан (у шлюбі, у трудовому договорі), а юридичні факти, що обумовили його виникнення [4, с. 173-174]. Розвиваючи цю ідею, Р. О. Халфіна зазначала, що в ряді випадків стан важко відмежувати від триваючих правовідносин, і висловлювала сумнів у доцільності виділення станів при класифікації юридичних фактів [5, с. 288-289].

Однак, не всі стани є правовідносинами, наприклад, безвісна відсутність, національність, стан здоров'я. Слід погодитись з О. Ю. Юрченко, яка стверджує, що стани характеризуються своєю статичністю і, як правило, тривалістю існування. Правовідносини – динамічністю і не завжди тривалістю існування [6].

Крім того, станам притаманні всі істотні ознаки юридичних фактів, зокрема вони породжують юридичні наслідки як самостійно (ст. 77 КПК України передбачено, що прокурор, слідчий не має права брати участь у кримінальному провадженні, якщо він є членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача [7]), так і у фактичному складі (згідно зі ст. 30 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», пенсія по інвалідності признається в разі настання інвалідності за наявності страхового стажу [8]).

П. Т. Полежай визнавав стани юридичними фактами. Однак, на думку науковця, насправді стани входять у фактичний склад, передбачений гіпотезою норми права. Самостійно вони не можуть бути підставою виникнення, зміни або припинення правовідносин [9, с. 50-51].

В. С. Ковальська зазначає, що СК України у ч. 2 ст. 24, ст. ст. 25-26 в якості обставин, що перешкоджають укладенню шлюбу, закріплює такі стани: перебування особи, яка бажає одружитися, в іншому зареєстрованому шлюбі; стан споріднення між особами, що бажають одружитися; стан усиновлення, стан недієздатності. Тобто зазначені стани є правоперешкоджаючими юридичними фактами для виникнення шлюбних правовідносин. Вони є підставою відмови органом ДРАЦС в укладенні шлюбу, а відповідно до ст. 38 СК України – підставою визнання укладеного шлюбу недійсним. Науковець приходиться до висновку,

що стани не можуть мати самостійного значення, окрім значення правоперешкоджаючої дії [10, с. 164].

Із зазначеним твердженням не можна погодитись. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 257 СК України, баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні[11]. Якщо у даному випадку стан споріднення класифікувати за юридичними наслідками, то він має правовстановлююче значення. Також необхідно зауважити, що цей юридичний факт має самостійне значення. Крім того, не слід змішувати класифікації юридичних фактів за характером дії та за юридичними наслідками. За окремими критеріями один і той же юридичний факт належати до різних видів юридичних фактів.

У переважній більшості випадків норми права пов'язують настання юридичних наслідків не з одним юридичним фактом, а з фактичним складом. Це стосується всіх юридичних фактів, а не лише фактів-станів.

О. Ю. Юрченко стверджує, що стани є елементами юридичної конструкції і не мають самостійного юридичного значення, але здатні спричинити рух правовідношення шляхом поєднання з юридичним фактом (фактами). У даному випадку стани слугують юридичними засобами досягнення кінцевої мети, які повинні бути приведені в дію тільки за допомогою юридичного факта. Науковець приходить до висновку, що більш коректно вживати не термін «факти-стани», а «юридичні (правові стани)» [6].

Виникає необхідність розмежування понять «факти-стани» та «юридичні (правові стани)».

Юридичний (правовий) стан – це обумовлений економічним, політичним, культурним рівнем розвитку суспільства особливий різновид стану, що фіксує момент стабільності, стійкості, спокою у зміні, русі та розвитку правових об'єктів і суб'єктів у певний момент часу за визначених умов, який відображений або об'єктивно існує в праві. До його ознак належать: це родове явище і відносно самостійний елемент правової системи; характеризує буття правових об'єктів і суб'єктів; фіксує момент стабільності у зміні, розвитку, русі правових об'єктів і суб'єктів у певний момент часу; відображений у праві; визначається рівнем економічного, політичного, культурного розвитку суспільства; існує впродовж визначеного періоду в часі. Цей термін охоплює велику кількість правових явищ, наприклад, споріднення, громадянство, крайня необхідність. До юридичних (правових) станів належать і такі категорії, як законність, правопорядок, правосвідомість тощо [12, с. 4-7].

Все вище викладене дозволяє зробити висновок, що поняття «юридичні (правові стани)» включає в себе факти-стани. Крім того, один і той же юридичний (правовий) стан в одних випадках є юридичним фактом, а в інших – ні. Як приклад, судимість є юридичним фактом у разі відмови у прийнятті на державну службу. Водночас судимість не має жодного юридичного значення для укладення шлюбу і тому у даному випадку не є юридичним фактом.

Слід погодитись з В. Б. Ісаковим, що стани обумовлюються визначеними юридичними фактами (так, громадянство, споріднення – стани, що мають джерелом деякі юридичні факти). Однак він справедливо зауважує, що у своєму подальшому існуванні стан як би відривається від своєї фактичної основи і набуває самостійного буття. При цьому, як юридичний факт, стан входить у фактичні склади різних правових відносин. У деяких випадках факт-стан – це триваюча соціальна обставина (наприклад, стан здоров'я). В інших ситуаціях станом можуть бути правові відносини. Це зовсім не дискредитує самостійність фактів-станів, тому що правовідносини теж можуть виконувати роль юридичних фактів [13, с. 35].

Юридичні факти-стани слід відрізнити від фактів-правовідносин. Не кожен факт-правовідношення належить до юридичних фактів-станів, наприклад, купівля-продаж, поставка, дарування.

Юридичним фактом є не все правовідношення в цілому. Факт-правовідношення відображає правовий зв'язок в узагальненому вигляді. Як правило, юридичне значення має факт існування або відсутності певного правовідношення. Наприклад, для реєстрації шлюбу необхідна відсутність іншого зареєстрованого шлюбу [14, с. 288].

Отже, факти-стани є самостійним видом юридичних фактів, тому що їм притаманні всі істотні ознаки юридичних фактів, зокрема вони породжують юридичні наслідки як самостійно, так і у фактичному складі. Водночас факти-стани є різновидом юридичних (правових) станів. Юридичні факти-стани слід відрізнити від правовідносин та фактів-правовідносин. Не всі стани є правовідносинами, наприклад, безвісна відсутність, національність, стан здоров'я. Не кожен факт-правовідношення (купівля-продаж, поставка, дарування) належить до юридичних фактів-станів.

Список використаних джерел:

1. Погребной И. М. Теория права: Учебное пособие / И. М. Погребной. – Х.: Основа, 2003. – 128 с.
2. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. – Москва: Госюриздат, 1958. – 184 с.

3. Ханнанов Р. А. Нормативные условия в динамике гражданского правоотношения / Р. А. Ханнанов // Советское государство и право. – 1973. - № 8. – С. 123-127.
4. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе / С. Ф. Кечекьян. – М.: АН СССР, 1958. – 186 с.
5. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М.: Юрид. лит., 1974. – 352 с.
6. Юрченко О. Ю. Факты-состояния в гражданском праве / О. Ю. Юрченко // Вопросы современной юриспруденции: сб. ст. по матер. LIII междунар. науч.-практ. конф. № 9(49). – Новосибирск: СибАК, 2015 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sibac.info/conf/law/liii/42899>.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4654-VIII // Офіційний вісник України. – 2012. - № 37. – Ст. 1370.
8. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 49 – 51. – Ст. 376.
9. Полежай П. Т. Правовые отношения: конспект лекции / П. Т. Полежай. – Х.: Изд-во Харьковского юридического института, 1965. – 52 с.
10. Ковальська В. С. Юридичні факти-стани у сімейному праві: питання правової природи / В. С. Ковальська // Університетські наукові записки. – 2012. - № 4 (44). – С. 162-168.
11. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135.
12. Парфенов А. В. Понятие и социально-юридическая природа правового состояния / А. В. Парфенов // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2007. - № 2. – С. 4-7.
13. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве / В. Б. Исаков. – Москва: Юрид. лит., 1984. – 144 с.
14. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Под ред. проф. М. Н. Марченко. – М.: Издательство «Зерцало». Т.2. Теория права. – 1998. – 640 с.

Науковий керівник: Погрібний І.М., доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент